

Світлана Біла, кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ ПРИ АНАЛІЗІ ПИСЬМОВИХ СПОГАДІВ ПЕРЕСІЧНИХ ЛЮДЕЙ

У статті висвітлено методичні засади організації науково-дослідницької діяльності учнів та студентів з письмовими спогадами (на прикладі опрацювання спогадів Ольги Стебельської). Стверджується, що при організації науково-дослідницької діяльності з письмовими спогадами пересічних людей старшокласникам і студентам закладів фахової передвищої освіти варто передовсім ознайомитися з методологією дослідження такого роду джерел та основними віхами біографії автора документа. Вказано, що при опрацюванні спогадів необхідно виокремити з інформації факти, які є важливими з історичного ракурсу, а також проаналізувати емоційне наповнення джерела, яке віддзеркалює світоглядні переконання і ціннісні орієнтації автора.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність; учні; студенти; письмові спогади; джерело; історія повсякдення.

Рис. 3. Літ. 20.

Svitlana Bila, Ph.D. (History), Associate Professor,
Associate Professor of the World History and Special
Historical Disciplines Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

METHODICAL PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF PUPILS' AND STUDENTS' RESEARCH ACTIVITIES IN THE ANALYSIS OF WRITTEN MEMORIES OF ORDINARY PEOPLE

The article elucidates the methodological principles of organizing pupils' and students' research activities based on written memories (on the example of processing Olha Stebelska's memories). It is proved that a careful study of the written memories of ordinary people allows pupils and high school students to record interesting and unique historical facts (which are not reflected in other sources of information), to learn more about values, stereotypes, prejudices and the inner mental world of past generations. It also develops a sense of empathy for and comparison of the fate of ordinary peasants, workers, teachers, engineers and imposes a positive motivation to study history.

It is argued that when organizing research activities based on written memories of ordinary people, high school students and students of professional higher education institutions should, first of all, get acquainted with the research methodology of such resources and the main milestones of the author's biography. It is noted that when analyzing the resource, it is advisable to study the peculiarities of language design and the main accents that reflect the traits of character and personal development, the level of culture and education of the author's memories. It is indicated that when working on memories, it is necessary, first of all, to analyse facts that are important from a historical perspective, as well as to analyze the emotional content of the source that reflects the worldview beliefs and value orientations of the author of the memories. Based on the study of Olga Stebelska's written memoirs, it was found out that the main route of emigration of Ukrainian refugees to Canada was long-term and ran through Poland, Slovakia, Austria, and Germany. The main center of Ukrainian emigration in the post-war years was the city of Winnipeg. It was quite difficult to adapt to the new circumstances of life. Ukrainian immigrants lived in difficult living conditions, worked hard and were oppressed by employers and local communists.

Keywords: research activities; pupils; students; written memories; source; history of everyday life.

Постановка проблеми. Ключовими завданнями сучасної середньої і фахової передвищої освіти є розвиток історичного та критичного мислення учнів і студентів, розвиток у них інформаційної та логічної компетентностей, реалізації принципів антропоцентризму й аксіологізму. Дієвим шляхом реалізації цих завдань виступає організація науково-дослідницької діяльності учнівської та студентської молоді. При організації у закладах освіти самостійних учнівських і студентських досліджень про суспільно-політичні та культурні процеси новітнього періоду

варто передовсім звертати увагу на історію повсякденного життя пересічних людей рідного краю, зосібна знайомих та родичів, які були також активними творцями минулого [10, 125]. Саме ретельне дослідження письмових спогадів звичайних людей дає можливість старшокласникам і студентам зафіксувати цікаві й унікальні історичні факти (які не відображені в інших джерелах інформації), детальніше ознайомитися з цінностями, стереотипами, упередженнями, внутрішнім ментальним світом минулих поколінь, розвиває почуття емпатії та співчуття до долі пересічних селян, робітників,

вчителів, інженерів, формує позитивну мотивацію до вивчення історії.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Значення та особливості використання автобіографічних письмових спогадів в науковому дискурсі та освітньому процесі проаналізовані у працях М. Казьмирчук [11], О. Коляструк [14; 15], А. Литвиненка [16], С. Макаруча [17], А. Торопцевої [19] та інших [3; 12]. С. Макаручак відзначив, що на основі аналізу письмових спогадів дослідники можуть здобути фактичні знання про побутові умови, особистісні прагнення та переживання, релігійні переконання пересічних людей [17, 294–295]. М. Казьмирчук зацентувала, що цінність спогадів є більшою, коли вони написані відразу після пережитого, а не відтерміновані [11, 34]. О. Коляструк підкреслила, що особливо цінним при вивченні історії повсякденного життя є дослідження письмових спогадів пересічних особистостей, позаяк вони містять факти, які не зафіксовані в інших джерелах, та морально-етичні установки, стереотипи тогочасного соціуму [14, 55; 15, 146]. Авторка також відзначила суб'єктивність спогадів, оскільки деякі події з часом забуваються або міфологізуються та ідеалізуються, однак зауважила і відбірковий характер спогадів, акцетування авторами найбільш важливих особисто для них деталей і фактів [14, 56; 15, 149].

А. Литвиненко охарактеризував основні підходи до аналізу письмових спогадів, особливу увагу звернувши на культурологічний [16, 30]. Слушними є зауваги вченого щодо мотивації створення спогадів, яка, на його переконання, зумовлена бажанням людей до самопрезентації власних думок та переживань, прагненням передати власний життєвий досвід наступним поколінням [16, 31]. Науковець підкреслив, що на правдивість інформації, поданої у спогадах, впливають світогляд, мислення, емоції та підсвідомість [16, 31].

Характерні риси спогадів – суб'єктивізм та емоційно-психологічну насиченість, виокремила А. Торопцева [19, 103; 106]. Як уважає дослідниця, спогади є передовсім цінними з огляду на відмежування авторами від певних штампів та цензурних обмежень [19, 103]. Крім того, вона розбила основні засади дослідження спогадів, зокрема необхідність аналізу національності, громадянської позиції, рівня освіти, мовленнєвих здатностей, індивідуальних рис темпераменту та характеру, обставин і періоду створення спогадів [19, 106].

Деякі аспекти застосування спогадів на уроках історії як письмових історичних джерел висвітлено у розвідках Л. Задорожної [7; 8; 9], Л. Євтушенка [4], А. Єрмоленко [5; 6]. В іншій своїй праці Л. Задорожна відзначає доцільність застосування письмових спогадів при вивченні історії повсякдення та організації краєзнавчих досліджень учнів [10, 129]. П. Мороз та І. Мороз також підкреслили

доцільність застосування особистісних спогадів при вивченні історії сьогодення у закладах загальної середньої освіти [18, 93]. К. Баханов, характеризуючи різноманітні методики роботи (лабораторну, проектну, дискусійну) з письмовими історичними джерелами, зауважив ефективність їхнього застосування в освітньому процесі з огляду на багатоперспективність та формування в учнів історичної емпатії [1, 326].

Метою статті є висвітлення методичних засад організації науково-дослідницької діяльності учнів та студентів з письмовими спогадами (на прикладі опрацювання спогадів Ольги Стебельської).

Виклад основного матеріалу дослідження. Письмові спогади, щоденники пересічних людей у поєднанні з іншими їхніми документами особистісного характеру та фотографіями другої половини ХХ ст., які старшокласники і студенти закладів фахової передвищої освіти можуть віднайти в особистих архівах родичів та знайомих, можуть стати цінними об'єктами наукових досліджень. При цьому саме такі свідчення є унікальними і можуть містити цінну інформацію не тільки про повсякденне життя людей, які проживали на території України, але й емігрантів, які з політичних чи соціально-економічних причин покинули Батьківщину. Дослідження спогадів дасть можливість зрозуміти емоційний і психологічний стан, цінності та моральні переконання тогочасних людей, які важко осмислити на основі опрацювання інших джерел [16, 31].

Показовими в цьому плані є письмові спогади емігрантки до Канади Ольги Стефанівни Стебельської [20]. При організації дослідницької роботи з цими джерелами доцільно ознайомити старшокласників та студентів із методологією і загальним алгоритмом опрацювання такого роду документів [12, 362–364; 19, 103–106]. Робота над письмовими спогадами і щоденниками повинна першочергово передбачати вивчення основних фактів про походження, життєдіяльність автора спогадів, основних рис його особистісних та ціннісних переконань [2, 293]. Ці факти учні та студенти можуть здобути на основі попередньо проведених інтерв'ю з власниками родинних архівів, а отже, зможуть поєднати дослідження письмових джерел з методом усної історії. Власне, таке поєднання і дасть оптимальні результати для розвитку дослідницьких компетентностей старшокласників і студентів [13, 41].

Так, у цьому випадку ми отримали необхідну автобіографічну інформацію на основі проведеного нарративного інтерв'ю із онукою авторки спогадів – Оксаною Ігорівною Яворською. Зі слів п. Оксани, Ольга Стефанівна Яворська народилася у 1909 р. у селі Радловичі (суч. Ралівка) на Самбірщині (Рис. 1).

Рис. 1. Ольга Стебельська (Яворська)

У 14 років дівчину видали заміж за доволі багатого пана Стебельського, і молоде подружжя проживало деякий час у Кракові. Через рік чоловік пані Ольги помер. Згодом молода вдова проживала у цивільному шлюбі з п. Ярославом Ацеданським. У 1940 р. у неї народилися двійнята – сини Роман та Ігор, які отримали прізвище дідуся – Яворські. У серпні 1944 р., залишивши малолітніх синів на батьків, п. Ольга таємно виїхала спочатку до Словаччини, де перебувала у трудовому таборі, а згодом до Канади. До еміграції жінку спонукав страх бути вивезеною комуністичною владою до Сибіру, позаяк сім'я була заможною. Ці побоювання були небезпідставні, адже вся земля, худоба і реманент були конфісковані радянськими органами влади, а будинок родину змусили за безцінь продати державі. На подвір'ї садиби згодом була збудована школа, а в будинку розміщене кафе. У Канаді п. Ольга працювала на ткацькій фабриці та на мануфактурі з машинного вишивання, а також займалася продажем старих будинків, проживаючи у цивільному шлюбі з п. Навроцьким. Робота давала добрі доходи, і п. Ольга навіть висилала цінні подарунки до УРСР, допомагаючи дітям матеріально. Очевидно, в еміграції Ольга Стефанівна захопилася нумерологією і надавала велике значення у своєму житті цифрам, доволі скептично жінка ставилася до деяких християнських звичаїв, зокрема пишних похоронів та посмертних пам'ятників. У 1968 р. Ольга Стефанівна на прохання сина Ігоря (в якого на той час померла дружина) повернулася в УРСР до Дрогобича, щоб доглядати за онуками. З великими труднощами п. Ольга адаптувалася до нових реалій радянського життя, проходячи тотальні перевірки. Ольга Стебельська померла у 1977 р.

Аналіз письмових спогадів п. Ольги доцільно розпочати із визначення періоду, який охоплює джерело. Це 1944–1964 рр. – період, вочевидь, найбільш напружений в житті Ольги Яворської (Стебельської) – доба еміграції. Старшокласникам і сту-

дентам також важливо наголосити, що, досліджуючи спогади пересічних особистостей, важливо вчитися виокремлювати з інформації основні факти життєдіяльності автора, які є важливими з історичного ракурсу та з огляду на те, що можуть бути взагалі не зафіксованими в інших документах, а отже, верифікувати їх, порівнюючи з альтернативними джерелами, і враховувати, що окремі з них оповідач спеціально сфальшував або перебільшив [15, 146–149]. Необхідно дослідникам-початківцям вказати, що детальний аналіз спогадів дає можливість дослідити внутрішній (свідомий та підсвідомий) світ людини, її ставлення до певних процесів і осіб, її особисті стереотипи та перестороги [19, 103]. Варто звертати увагу на мову, індивідуальну манеру письма, зовнішнє оформлення спогадів, оскільки вони можуть відзеркалювати не тільки рівень освіченості, але й матеріальний статус, рід занять, темперамент, риси характеру автора, а також час і достовірність написання документа [19, 103–106]. Зокрема, первинне враження про авторку спогадів – Ольгу Стебельську, можна сформувати на основі аналізу письмового оформлення спогадів: доволі виразний почерк, майже повна відсутність орфографічних помилок, застосування розділових знаків, вживання галицьких діалектизмів та подекуди латинських літер засвідчують відповідний рівень освіченості авторки спогадів, притаманний жінкам із заможних українських родин першої половини ХХ ст. Характерним для п. Ольги є прагнення чітко і точно вказати кожен дату важливої для неї події, що може репрезентувати такі риси характеру, як педантизм, акуратність, організованість, добру пам'ять та захоплення цифрами (авторка запам'ятала навіть свій номер на кораблі під час морської подорожі).

Цінними у спогадах Ольги Стебельської є вказування фактів про типові для тогочасних біженців шляхи еміграції з України: “В 1944 році 23 червня о четверті рано я опустила Радловичі. Через Карпати до Керниці. По тижневім побуті у Керниці ... на Північну до Словаччини”.

Цікавими для історика є дані про кількарічне поневіряння емігрантів у різних місцевостях Словаччини, Австрії, Німеччини: “У Словаччині я була в таких місцевостях. Мнішок, Старолубня, Желіна, Зволень, Лопати, Нітра, Братислава, Злате Муравце. Зі Словаччини переїхала до Австрії. Штрагоф, Відень, Лінц. Відтак до Німеччини переїхала. Ноймарк. Вальдзассек. Міттертайх, Арзберб, Бранд. Дінкельсбіль. Мюнхен. Бремен. ... Виїхала з Бремен до пристані Кукгафен 30.9.48. і того ж дня всіла до корабля. ... вечером відплили... до Франції. 9.10.48 р. рано ми вже плили морською затокою до Квебек. Прибули до Квебек із 9 на 10.Х.48 р. вночі. Неділя: 10.Х.48 р. ... відіхали поїздом до Вінніпегу. А 12.Х. в 6 год. в вечер приїхали до Вінніпегу” (Рис. 2).

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ТА
СТУДЕНТІВ ПРИ АНАЛІЗІ ПИСЬМОВИХ СПОГАДІВ ПЕРЕСІЧНИХ ЛЮДЕЙ**

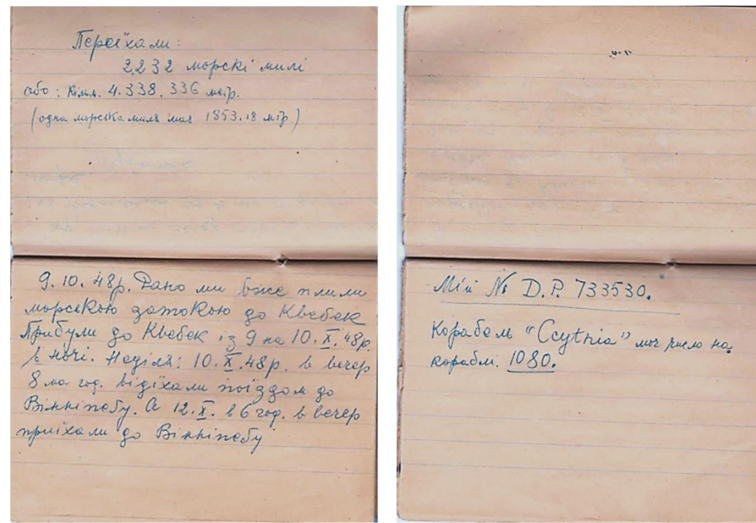

Рис. 2. Сторінки зі щоденника Ольги Стебельської

Аналізуючи спогади Ольги Стебельської про життя в Канаді, можна зробити висновки не тільки про важкі побутові умови життя українських емігрантів, матеріальні труднощі, але й типові для них утиски та загрози: “пішла на працю і від першого дня була переслідувана комуністами всяких національностей”.

На основі спогадів Ольги Стебельської можна

дізнатися і цікаві факти про час та обставини прийняття українськими емігрантами громадянства Канади. Так, у щоденнику п. Ольга відзначає, що “Канадійське горожанство я одержала в місяці лютім 17. 1956 року” [20]. Серед особистих документів п. Ольги є підтверджуючий документ (у формі привітальної грамоти) цієї важливої події (Рис. 3).

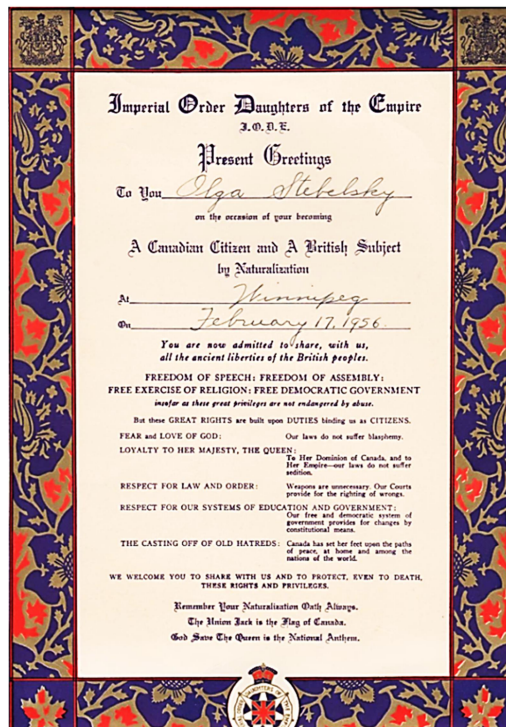

Рис. 3. Привітання О. Стебельській з нагоди отримання громадянства Канади

Актуальною для історика є вказана у спогадах інформація про особисті, почасти неоднозначні взаємини п. Ольги з українською діаспорою і зок-

рема з її видатними і впливовими представниками та емоційні переживання з приводу самотності та відсутності дієвої допомоги з боку більшості спів-

вітчизників в Канаді: “1 грудня 1964 р. я утратила товариша, який скінчив життя на чужині не діждавшись повороту в рідну Україну. Я осталася без захисту. Хотяй зирталась до провідників укр. народу але дарма. таких як я ніхто не бачить і не звертає на них уваги...” [20]. Простежуються у документі і релігійні погляди Ольги Стебельської та контрверсійні оцінки складних історичних процесів (авторка висловлює припущення про “теорію змови” і єдиною надією для спасіння людства є, на її думку, щира віра у Бога).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, при організації науково-дослідницької діяльності з письмовими спогадами пересічних людей старшокласникам та студентам закладів фахової передвищої освіти варто передовсім ознайомитися з методологією дослідження такого роду джерел, основними їх перевагами і недоліками, а також основними віхами біографії автора документа. При аналізі джерела доцільно дослідити особливості мовного оформлення і основні акценти, які віддзеркалюють риси характеру й особистісного розвитку, рівень культури та освіченості автора спогадів. При опрацюванні спогадів необхідно виокремити з інформації факти, які є важливими з історичного ракурсу, та проаналізувати емоційне наповнення джерела, яке віддзеркалює світоглядні переконання і ціннісні орієнтації автора спогадів. Так, на підставі дослідження письмових спогадів Ольги Стебельської з’ясовано факти, що основний шлях еміграції українських біженців до Канади був довготривалим та пролягав через Польщу, Словаччину, Австрію, Німеччину. Основним центром української еміграції у повоєнні роки стало місто Вінніпег. Доволі складною була адаптація до нових обставин життя, українські емігранти жили у складних побутових умовах, важко працювали і зазнавали утисків з боку роботодавців та місцевих комуністів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К. Проблема дослідження історичних джерел у шкільній освітній практиці ХХ ст.: організаційно-технологічний аспект. *Історичні джерела в українському інформаційному й освітньому просторі: верифікація та інтерпретація*: монографія / наук. ред. доктор істор. наук проф. О.О. Салата. Вінниця: ТОВ “ТВОРИ”, 2018. С. 292–345.
2. Біла С., Грищенко Г. Автобіографічні спогади Омеляна Вишневецького як джерело вивчення післявоєнної історії Західної України: теоретичні та методичні засади використання у профільній старшій школі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2022. № 10 (52). С. 285–305.
3. Боровський Я.С., Варшавчик М.Я., Войцехівська І.Н., Ганжа О.І., Голобуцький П.В. *Джерелознавство історії України*: довідник. Київ: Інститут археографії, 1998. 211 с.

4. Євтушенко Л. Робота з історичними документами як засіб формування історичного мислення сучасного учня. *Історія в школах України*. 2008. № 6. С. 11–13.

5. Єрмоленко А. Як працювати з джерелами інформації на уроках історії. *Історія в школах України*. 2007. № 7. С. 35–38; № 8. С. 24–26; № 9–10. С. 27–31.

6. Єрмоленко А. Як працювати з джерелами інформації на уроках історії. *Історія в школах України*. 2008. № 2. С. 32–38.

7. Задорожна Л. “Діти війни”: спогади як джерело історичних знань. *Історія в школі*. 2006. № 5. С. 22–25.

8. Задорожна Л. Вивчення теми “Післявоєнна відбудова і розвиток України в 1945 – на початку 50-х років” за допомогою історичних документів. *Історія в школі*. 2003. № 9. С. 13–21.

9. Задорожна Л. Методика використання документів у процесі навчання історії. *Історія в середніх і вищих навчальних закладах України*. 2005. № 1. С. 29–33; № 2. С. 2–5.

10. Задорожна Л. Методологічні підходи до учнівських краєзнавчих досліджень з історії повсякденності. *Збірник наукових праць Харківського Національного університету ім. Г. Сковороди. Серія “Історія та Географія”*. Харків, 2013. Вип. 48. С. 125–131. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/6954>

11. Казьмирчук М. *Джерела особового походження*. Київ: Логос, 2010. 242 с.

12. Калакура Я.С., Войцехівська І.Н., Корольов Б.І. та ін. *Історичне джерелознавство: підручник для студентів істор. спец. ВНЗ*. Київ: Либідь, 2002. 488 с.

13. Коляда І. Метод усної історії у науково-дослідних роботах історичного краєзнавства учнів-членів МАН України: проблеми та перспективи використання. *Історія в рідній школі*. 2018. № 6. С. 40–43.

14. Коляструк О. *Джерела з історії повсякденності. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): у 2-х книгах, 3-х частинах / відп. ред. В.М. Даниленко*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1, ч. 1-2. С. 49–73.

15. Коляструк О.А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. Київ, 2008. С. 145–153.

16. Литвиненко А.І. Культурологічні засади та основні підходи до вивчення джерел регіональної мемуаристики. *Молодий вчений*. 2017, серпень. № 8.1 (48.1). С. 30–34.

17. Макаруч С. *Писемні джерела з історії України: курс лекцій*. Львів: Світ, 1999. 352 с.

18. Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. № 30. С. 86–101. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-86-101>.

20. Горощева А. Вивчення особистості автора як один з етапів критики мемуарних джерел в історичному дослідженні. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2018. № 1 (45). С. 102–107.

21. Щоденник Ольги Стебельської (Яворської). З особистого архіву Оксани Яворської.

REFERENCES

1. Bakhanov, K. (2018). Problema doslidzhennia istorychnykh dzherel u shkilnii osvittinii praktytsi 20 st.: orhanyzatsiino-tekhnolohichniy aspekt [The problem of researching historical sources in school educational practice of the 20th century: organizational and technological aspect]. *Historical*

sources in the Ukrainian information and educational space: verification and interpretation: monograph. (Ed.). O.O. Salata. Vinnytsia, pp. 292–345. [in Ukrainian].

2. Bila, S. & Hrytsenko, H. (2022). Avtobiohrafichni spohady Omeliana Vyshnevs'koho yak dzherelo vyvchennia pisliavoiennoi istorii Zakhidnoi Ukrainy: teoretychni ta metodychni zasady vykorystannia u profilnii starshii shkoli [Autobiographical memoirs of Omelian Vyshnevsky as a source for studying the postwar history of Western Ukraine: theoretical and methodological principles of use in a specialized senior school]. *Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*. No. 10/52, pp. 285–305. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.10/52.257897> [in Ukrainian].

3. Borovskiy, Ya.Ye., Varshavchuk, M.Ya., Voitsekhivska, I.N., Hanzha, O.I. & Holobutskiy, P.V. (1998). Dzhereloznavstvo istorii Ukrainy: dovidnyk [Source studies of the history of Ukraine: handbook]. Kyiv, 211 p. [in Ukrainian].

4. Yevtushenko, L. (2008). Robota z istorychnymy dokumentamy yak zasib formuvannia istorychnoho myslennia suchasnoho uchnia [Working with historical documents as a means of forming the historical thinking of the modern student]. *History in schools of Ukraine*. No. 6. pp. 11–13. [in Ukrainian].

5. Yermolenko, A. (2007). Yak pratsiuvaty z dzherelamy informatsii na urokakh istorii [How to work with sources of information in history lessons]. *History in schools of Ukraine*. No. 7. pp. 35–38; No. 8. pp. 24–26; No. 9–10. pp. 27–31. [in Ukrainian].

6. Yermolenko, A. (2008). Yak pratsiuvaty z dzherelamy informatsii na urokakh istorii [How to work with sources of information in history lessons]. *History in schools of Ukraine*. No. 2. pp. 32–38. [in Ukrainian].

7. Zadorozhna, L. (2006). “Dity viiny”: spohady yak dzherelo istorychnykh znan [“Children of War”: memories as a source of historical knowledge]. *History at school*. No. 5. pp. 22–25. [in Ukrainian].

8. Zadorozhna, L. (2003). Vyvchennia temy “Pisliavoienna vidbudova i rozvytok Ukrainy v 1945 – na pochatku 50-kh rokiv” za dopomohoiu istorychnykh dokumentiv [Study of the topic “Postwar reconstruction and development of Ukraine in 1945 – early 50’s” with the help of historical documents]. *History at school*. No. 9. pp. 13–21. [in Ukrainian].

9. Zadorozhna, L. (2005). Metodyka vykorystannia dokumentiv u protsesi navchannia istorii [Methods of using documents in the process of teaching history]. *History in secondary and higher educational institutions of Ukraine*. No. 1. pp. 29–33; No. 2. pp. 2–5. [in Ukrainian].

10. Zadorozhna, L. (2013). Metodolohichni pidkhody do uchnivskykh kraieznavchykh doslidzhen z istorii povsiakdennosti [Methodological approaches to students’ local

studies on the history of everyday life]. *Collection of scientific works of H. Skovoroda Kharkiv National University. Series “History and Geography”*. Kharkiv. Vol. 48. pp. 125–131. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/6954>. [in Ukrainian].

11. Kazmyrchuk, M. (2010). Dzherela osobovoho pokhodzhennia [Sources of personal origin]. Kyiv, 242 p. [in Ukrainian].

12. Kalakura, Ya.S., Voitsekhivska, I.N., Korolov, B.I. etc. (2002). Istorychne dzhereloznavstvo: pidruchnyk dlia studentiv istorychnykh spetsialnosti VNZ [Historical Source Studies: A Textbook for students of historical specialties of University]. Kyiv, 488 p. [in Ukrainian].

13. Koliada, I. (2018). Metod usna istoriia u naukovodoslidnykh robotakh istorychnoho kraieznavstva uchniv – chleniv MAN Ukrainy [The method of oral history in research works on historical local lore of students – members of the Academy of Sciences of Ukraine]. *History in native school*. No. 6. pp. 40–43. [in Ukrainian].

14. Koliastruk, O. (2010). Dzherela z istorii povsiakdennosti [Sources from the history of everyday life]. *Postwar Ukraine: Essays on Social History (Second Half of the 1940s – Mid-1950s)*. Vol. 1 (1–2), Kyiv, pp. 49–73. [in Ukrainian].

15. Koliastruk, O. (2008). Dokumenty osobovoho pokhodzhennia yak dzherela z istorii povsiakdennosti [Documents of personal origin as sources from the history of everyday life]. *Ukrainian Historical Journal*. Kyiv, pp. 145–153. [in Ukrainian].

16. Lytvynenko, A.I. (2017). Kulturolohichni zasady ta osnovni pidkhody do vyvchennia dzherel rehionalnoi memuarystyky [Cultural principles and basic approaches to the study of sources of regional memoirs]. *Young scientist*. No. 8.1 (48.1), August. pp. 30–34. [in Ukrainian].

17. Makarchuk, S. (1999). Pysemni dzherela z istorii Ukrainy: kurs leksii [Written sources from the history of Ukraine: Course of lecture]. Lviv, 352 p. [in Ukrainian].

18. Moroz, P. & Moroz, I. (2023). Intehruvannia istorii povsiakdennosti u shkilnyi kurs istorii: doslidnytskyi aspekt [Integration of everyday history into the school history curriculum: the research aspect]. *Problems of the modern textbook*. No. 30. pp. 86–101. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-86-101>. [in Ukrainian].

19. Toroptseva, A. (2018). Vyvchennia osobystosti avtora yak ody z etapiv krytyky memuarnykh dzherel v istorychnomu doslidzhenni [The study of the author’s personality as one of the stages of critique of memoir sources in historical research]. *Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlinsky MNU. Historical sciences*. No. 1 (45). pp. 102–107. [in Ukrainian].

20. Shchodennyk Olhy Stebelskoi (Iavorskoi) [Diary of Olga Stebelska (Yavorska)]. *From the personal archive of Oksana Yavorska*.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2025

“Навряд чи взагалі є щось гідніше, як вдосконалювати свій дух, увічнювати себе в своїх творіннях і дарувати їх нащадкам”.

Олесь Гончар
український письменник, літературний критик

